

La Balma de l'Auferí (Margalef de Montsant, Priorat): Un nou assentament prehistòric a la vall del Montsant

MARIA ADSERIAS, RAÛL BARTROLÍ, ARTUR CEBRIÀ,
DAVID FARELL, ANNABEL GAMARRA, JOSEP M. MIRÓ

Amb motiu de la construcció d'un embassament al riu Montsant, el Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya va decidir iniciar un projecte de prospecció de l'àrea afectada per aquesta construcció, a fi de documentar exhaustivament la possible existència de punts d'interès arqueològic. El resultat de la recerca desenvolupada amb aquesta prospecció (ADSERIAS, BARTROLÍ: 1990) va ser la descoberta de quatre nous jaciments arqueològics inèdits: Tormegals, els Plans del Riu del Ton del Caime, la cova Falconera i la balma de l'Auferí. D'entre aquests jaciments, la balma de l'Auferí era l'únic que es veuria directament afectat pel cobriment de les aigües de la presa, amb la qual cosa aquest servei decidí iniciar l'excavació del jaciment.

Aquesta excavació d'urgència, subvencionada pel Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca de la Generalitat de Catalunya, s'ha fet en dues fases, que han coincidit també amb la realització de les dues fases constructives de l'embassament de Margalef de Montsant. La primera fase d'excavació d'urgència tingué lloc l'any 1992 i la segona, l'any 1994.¹

La balma de l'Auferí se situa al terme municipal de Margalef de Montsant (Priorat), dins la vall del riu Montsant. El seu emplaçament es correspon amb la confluència del barranc de l'Auferí, que aboca les seves aigües pel marge esquerre del riu, i el fons de la vall. Les seves coordenades geogràfiques referides al full núm. 444 de l'IGME (escala: 1/50.000) són: Lat. 41°18'8" i 0°47'38". La seva alçada respecte al nivell del riu Montsant és d'uns 30 m. La morfologia actual de la balma presenta una paret d'uns 22 m de llarg bastant recta (figura 1).

1. A més dels sotasignats, han intervingut en els treballs d'excavació arqueològica Ramiro Doce i Sergi García.

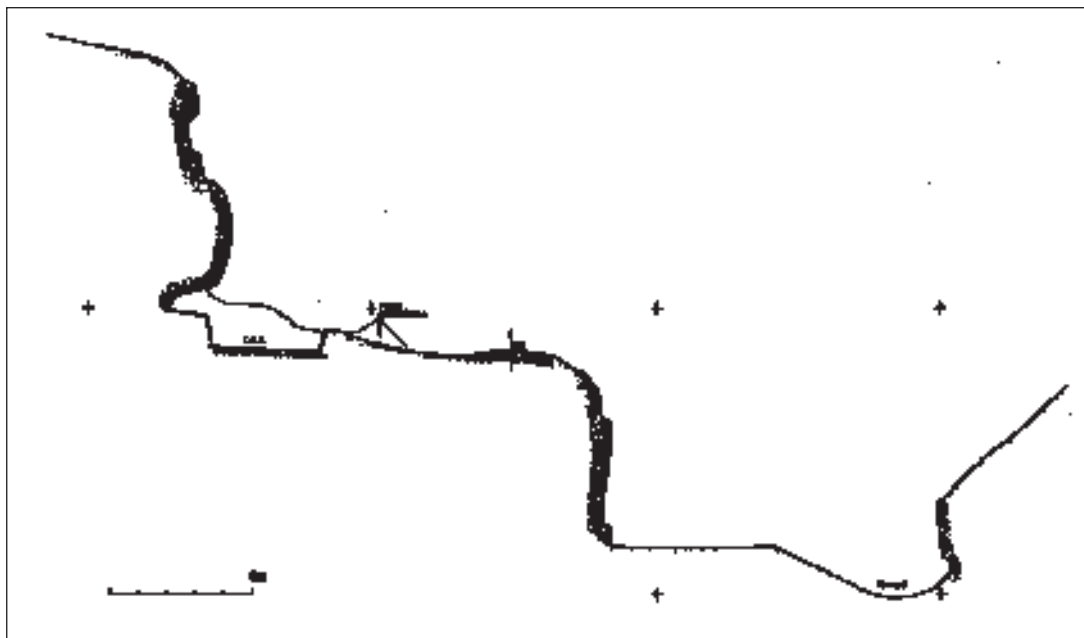

Figura 1. Balma de l'Auferí. Secció del jaciment.

Inicialment es plantejà l'excavació en tres sectors per tal d'abastar la seqüència estratigràfica al llarg de tot el jaciment. Ben aviat, però, es va comprovar que el sector I, situat al límit oest del jaciment, contenia només materials arrossegats sense cap interès estratigràfic. Pel que fa als sectors II i III, es va poder veure ja durant la primera fase dels treballs que en realitat es tractava de dues ocupacions ben diferenciades: d'una banda, el sector II, al centroest de la balma i amb un registre pertanyent al plistocè final; de l'altra, el sector III, a l'est de l'abric i amb una seqüència holocènica. Estratigràficament, els dos sectors presenten conjunts de nivells diferenciats un de l'altre, i l'únic estrat correlacionable a les dues seqüències és el nivell inferior o de base, que correspon a un nivell de terrassa.

A continuació presentem els resultats de l'excavació d'aquestes dues àrees d'ocupació de la balma, tot i que cal assenyalar que en aquests moments s'està elaborant l'estudi aprofundit del registre. Es tracta, doncs, d'una aproximació global que permet una primera caracterització del registre arqueològic.

SECTOR II. SEQÜÈNCIA ESTRATIGRÀFICA I REGISTRE ARQUEOLÒGIC

Aquest sector es troba situat al centre de la balma i és el que ha proporcionat una major potència sedimentària. Hi hem distingit un total de 5 nivells estratigràfics (de dalt a baix) (figura 2):

Nivell I. Nivell superficial, de matriu sorrenca i coloració marró clar, amb gran quantitat de graves d'1 a 3 cm i fort component orgànic. Constitueix la part superficial de la seqüència. Incorpora materials arqueològics arrencats de nivells subjacents a causa de l'acció antròpica de conreu subactual.

Nivell II. Localitzat sota balma i en els quadres més propers a la paret. Es tracta d'un nivell de coloració marró clar, probablement procedent de la degradació de materials de la paret de l'abric. Se superposa al nivell III. En la zona de contacte amb el nivell inferior incorpora materials arqueològics.

Nivell IIIa. Nivell de matriu sorrenca, de coloració grisosa i textura molt flonja. Gran quantitat de graves de 5 a 6 cm. La seva gènesi s'atribueix a una alteració del nivell IIIb.

Nivell IIIb. Nivell molt carbonatat, de coloració gris clar i textura sorrenca llimosa, amb fort component de fracció grossa que va des d'elements de 10 cm fins a petits còdols. Aquestes graves grosses en alguns casos són fragments de conglomerat de substrat i en altres són blocs d'altres procedències. També es poden trobar blocs de majors dimensions, alguns rodats i d'altres angulosos. Es tracta d'un nivell arqueològicament molt fèril.

Nivell IV. Nivell de color marró clar, de matriu llimosa i amb una forta incorporació de graves d'uns 2-3 cm, encara que s'hi pot trobar algun bloc més gran. A la part superior, en contacte amb el nivell IIIb, incorpora material arqueològic, probablement procedent d'aquest.

Nivell V. Nivell de terrassa amb llit de còdols molt ben classificats. En algun punt hi ha fàcies que no arriben a 1 cm.

Tant l'estudi dels materials recuperats com les observacions fetes durant el procés d'excavació ens porten a pensar que ens trobem davant un únic nivell arqueològic representat pel nivell IIIb. Els materials recuperats en el nivell IV formarien la base del nivell anterior. En canvi, els materials recuperats en els nivells I, II i IIIa procedirien de diferents graus d'erosió de IIIb i, per tant, es tractaria de materials en posició secundària.

Quant al material arqueològic, bàsicament s'han recuperat elements lítics. Les restes òssies trobades han estat molt poques i en molt mal estat, fet que respon —com s'ha pogut també comprovar en altres jaciments plistocènics excavats de la zona— a una pèssima conservació motivada per la composició sedimentària. No s'ha localitzat cap estructura.

El conjunt lític recuperat és format per un gran nombre d'elements —gairebé vint mil peces—, del qual l'estudi que presentem correspon aproximadament a un 50%.

Dins aquest conjunt de materials analitzats hem constatat que el 3,24% són peces retocades i que un 0,82% correspon a la categoria de nuclis (figura 3). El total de

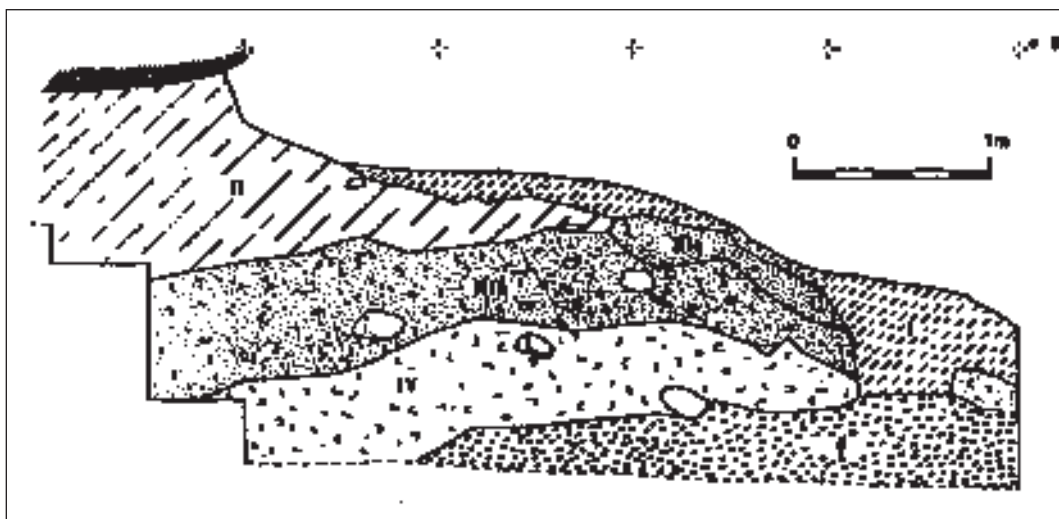

Figura 2. Balma de l'Auferí. Seqüència estratigràfica del sector II.

peces retocades recuperades, 316 elements, correspon a 328 tipus primaris. Aquests darrers es divideixen en 305 monotipus, 10 peces dobles i una peça triple. El modus de retoc d'aquestes peces es reparteix de la manera següent: el retoc simple és el més representat, amb un 56,71% del total de peces retocades. El segueixen el retoc abrupte, amb un 42,07%, i el cop de burí, amb un 1,22%.

Pel que fa al retoc simple, el tipus primari predominant és el dels gratadors (41,93% del total de peces amb retoc simple); segueixen en importància el grup de les rascadores (30,11%), el dels denticulats (27,42%) i el de les puntes (0,54%).

Dins el retoc abrupte domina el grup dels elements de dors, amb un 92,02% del total dels abruptes. La resta de percentatge està representat pels grups de les truncadures i el dels abruptes indiferenciats, amb un 6,52% i un 1,45% respectivament. Dels elements de dors, els més representats són les làmines de dors (47,10% del total del retoc abrupte) i les puntes de dors (42,03%); es constata també la presència de bipuntes de dors (2,90%).

El total de nuclis recuperat és de 80 exemplars, i de l'estudi es desprèn que l'exploració desenvolupada a l'hora de crear el conjunt lític és majoritàriament longitudinal. Òbviament, aquesta constatació ens mostra una total especialització cap a una talla de suports laminars.

La configuració d'aquest tipus de talla és predominantment unipolar, amb una representació del 68,8% del total. La configuració bipolar, la segueix en segon lloc, amb un 25,9%, mentre que la multifacial és la menys representada (5,1%).

Cal assenyalar que en aquest conjunt industrial que estudiem no es constata cap percussor. L'anàlisi dels estigmes de talla de les peces, però, ens permet apuntar que

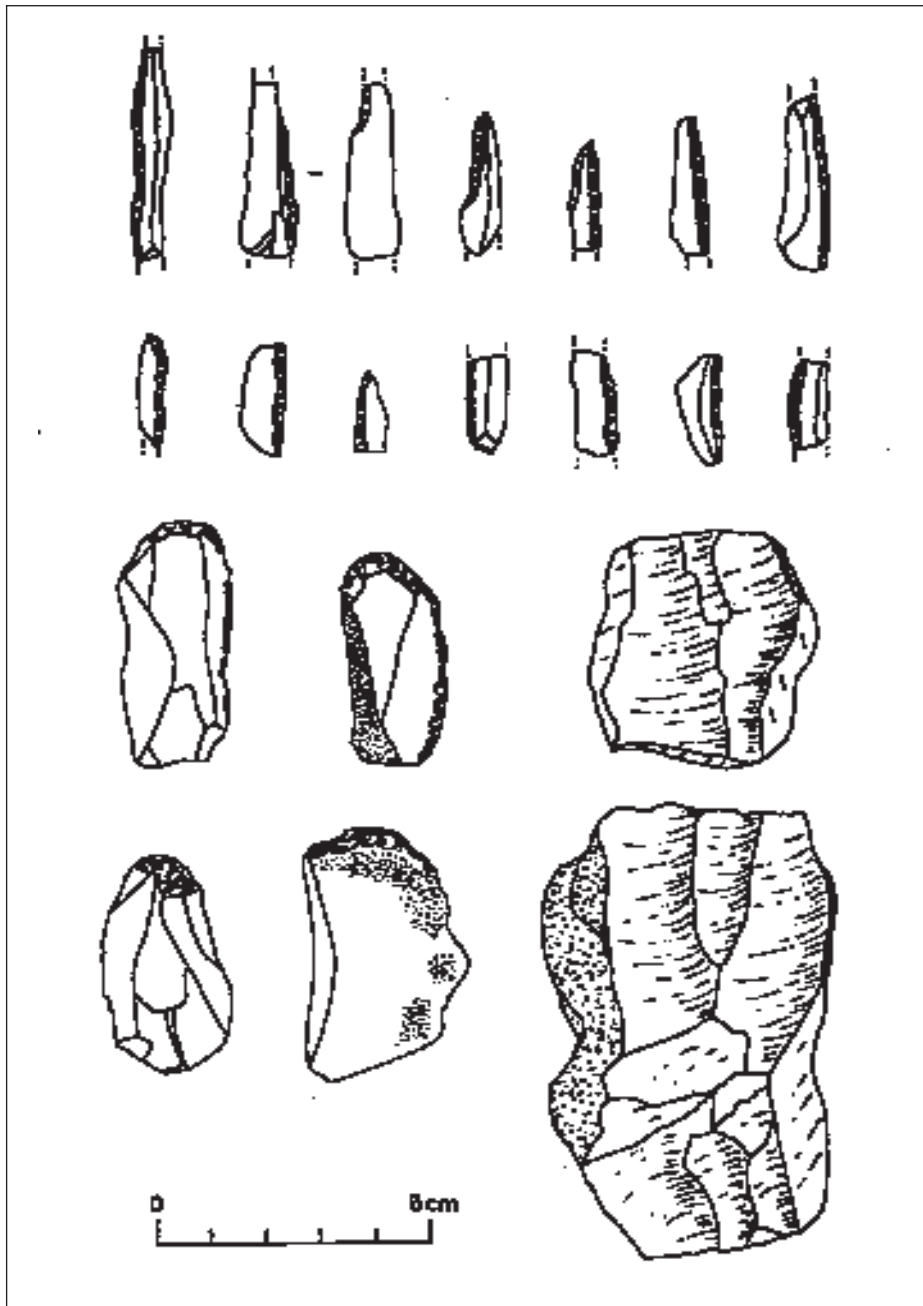

Figura 3. Balma de l'Auferí. Material lític (elements de dors rebaixat, gratadors i nuclis) del sector II.

el tipus de percussor més emprat per a la talla de làmines i laminetes seria el percussor dur; també es constata, però, la utilització del percussor tou, sobretot per a l'extracció de laminetes que provenen de nuclis laminars de tipometries molt reduïdes.

Quant a l'ocupació d'aquest sector II de la balma de l'Auferí, i després d'aquesta primera anàlisi que hem desenvolupat, creiem que es poden fer una sèrie de deduccions o hipòtesis, la constatació definitiva de les quals, però, es podrà ampliar amb els resultats de les diverses anàlisis que actualment s'estan portant a terme.²

D'entrada, podem afirmar que, per la gran quantitat de registre arqueològic material que hem recuperat, aquest indret hauria estat ocupat de forma intensiva per l'home paleolític i que podria constituir un campament base a partir del qual es portaria a terme l'explotació de l'entorn.

Pel que fa als sistemes tècnics de producció lítica d'aquestes comunitats, podem parlar del fet que en el jaciment hem constatat els diversos estadis que conformen la cadena operativa de producció. En el primer d'aquests estadis, és a dir, en el del proveïment de matèria primera, cal esmentar que aquests grups exploten directament els recursos lítics de l'entorn immediat. En el terme d'Ulldemolins, a pocs quilòmetres del jaciment, s'ubica una zona amb grans afloraments silícis. Aquests afloraments són erosionats pel curs del riu Montsant, les aigües del qual incorporen una nombrosa quantitat de nòduls de sílex que són transportats i dipositats en les terrasses que aquest riu ha format al llarg del seu recorregut. A l'àrea que envolta l'Auferí es localitzen algunes d'aquestes terrasses, fet que ens fa pensar que els ocupants d'aquesta balma es proveïen fonamentalment en aquestes fonts secundàries. Una constatació evident d'aquest aspecte és el resultat de l'anàlisi del caràcter cortical del material lític recuperat: en una gran majoria de casos hem pogut comprovar que es tracta de còrtexs secundaris, la qual cosa implica que els nòduls de sílex s'han trencat durant el transport fluvial i han adquirit pàtines. És després de la seva deposició fluvial que l'home els recull com a matèria primera per a l'elaboració dels seus estris. Aquesta nombrosa presència de peces amb còrtex també ens permet apuntar que aquests grups aporten aquesta matèria primera al jaciment sense un primer treball de desbastament o decorticació. Creiem que aquest aspecte és determinat per la proximitat d'aquests afloraments secundaris al lloc d'hàbitat.

Quant a la metodologia o tècnica de talla emprada per a l'elaboració del conjunt industrial lític, cal esmentar que han desenvolupat un sistema de producció laminar. Ara bé, tècnicament no trobem un desenvolupament molt acurat d'aquesta tècnica, sinó que en la majoria de casos la talla de suports laminars es determina per la morfologia dels blocs de matèria primera triats, amb l'explotació de l'eix més llarg del volum.

Tant globalment com pel que fa al material configurat mitjançant el retoc, una primera anàlisi ens permet comprovar una gran similitud amb el conjunt industrial

2. Els estudis especialitzats en curs són duts a terme per F. Burjachs (pal·linologia), J. Nadal (arqueozoologia), M. Bergadà (sedimentologia) i J. Watson (malacologia i macrorestes vegetals).

Figura 4. Balma de l'Auferí. Sector III. Estructures excavades al nivell de terrassa.

d'un altre dels jaciments localitzats en aquesta àrea, l'excavació del qual ha estat duta a terme en aquests darrers anys pel nostre equip de treball des de la Universitat de Barcelona: ens referim concretament a la balma dels Colls. Els resultats dels estudis tipològics mostren un gran paral·lelisme quant a la composició i la distribució dels diversos tipus i modus de retoc en ambdues sèries. Morfomètricament també es constata aquesta similitud en la configuració d'alguns dels tipus primaris que componen els dos conjunts lítics. A més, aquesta semblança no tan sols es fa evident en la configuració industrial, sinó que també l'observem en el caràcter general de l'ocupació: el mateix patró d'assentament, la mateixa importància quantitativa i qualitativa del material lític del registre arqueològic, etc. Davant aquestes consideracions, i si tenim en compte que el jaciment de l'abric dels Colls ha estat datat en 13.000 ± 1.000 BP per termoluminiscència (FULLOLA i altres, 1993) i 10.950 ± 120 i 10.050 ± 85 BP per radiocarboni (BERGADÀ, ADSERIAS, FULLOLA: en premsa), potser es podria dir, com a hipòtesi, que l'ocupació plistocènica de la balma de l'Auferí correspondria a aquest mateix moment cronocultural del paleolític superior final o de transició cap a una primera fase dels grups de caçadors recol·lectors que es desenvoluparan durant l'epipaleolític microlaminar.

SECTOR III. SEQÜÈNCIA ESTRATIGRÀFICA I REGISTRE ARQUEOLÒGIC

L'ocupació del sector III de l'Auferí es troba a l'extrem est de la balma. El rebliment estratigràfic presenta un seguit de nivells i estructures que tot seguit relacionem (de dalt a baix):

Nivell I. Nivell superficial de matriu sorrenca llimosa, de color fosc i potència variable. Conté material arqueològic: ceràmica a mà i algunes peces de sílex. La seva consistència varia segons estigui o no afectat per l'aigua que s'escola per la cornisa.

Nivell II. Nivell format per un sediment de textura llimosa amb algunes sorres, de color marró clar vermellós. S'ha identificat al voltant d'una estructura de combustió o llar. Conté restes d'argila cuita i bastants carbons. S'hi ha identificat també una segona estructura consistent en un retall de forma ovalada que talla el nivell III subjacent.

Nivell III. Nivell format per sediment sorrenc molt flonjo de color gris, amb algun còdol provinent de l'erosió del conglomerat. Arqueològicament es tracta d'un nivell molt ric, tant pel que fa a la ceràmica a mà com pel que fa a la indústria lítica.

Nivell IV. Constitueix la base de la seqüència i es correspon al nivell de terrassa descrit al sector II.

Una de les troballes realment sorprenents i importants de l'excavació d'aquests nivells holocènics ha estat la constatació d'una complexa estructuració de l'espai d'aquests grups que ocuparen la balma. S'ha localitzat un alt nombre d'estructures de diversos tipus (figura 4), que es poden agrupar en dos grans grups:

- Estructures de petites dimensions, circulars o pseudocirculars, d'un diàmetre

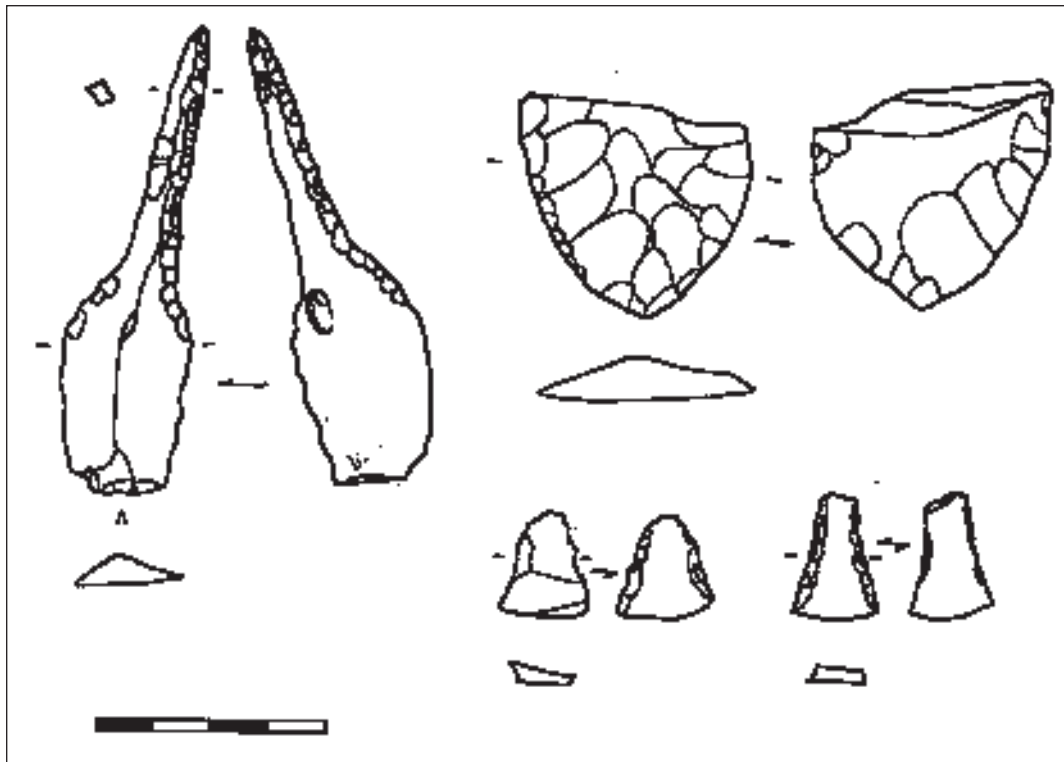

Figura 5. Balma de l'Auferí. Material lític (trepant, foliaci i rectangles) del sector III.

que oscil·la entre 20 i 30 cm, que interpretem com a forats de pal. Estan retallades en el nivell de terrassa i reblides pel nivell III. Algunes presentaven, a l'interior, alguns còdols i pedres que fan pensar en reforços per aguantar un pal.

— Estructures de més grans dimensions, circulars o ovalades. Es troben arran de la paret de la balma, retallen el nivell de terrassa i estan envoltades de les estructures més petites anteriors. Una primera interpretació afavoriria la hipòtesi que es tracti d'estructures d'emmagatzemament.

L'excavació dels diversos nivells ha permès recuperar un important contingent ceràmic, lític i ossi, fet que palesa una intensa ocupació antròpica de l'indret. L'anàlisi de tot aquest material és actualment en fase d'estudi, per la qual cosa les caracteritzacions següents són només una visió general del registre recuperat que ens permet fer una primera aproximació a la cultura material d'aquests grups holocènics de la balma de l'Auferí. Val a dir que també ens centrarem en el material que prové del nivell III, ocupació que ha fornint un major i més significatiu nombre d'elements arqueològics.

El conjunt ceràmic (figura 5) recuperat és format per gairebé un miler de fragments ceràmics que reflecteixen un gran índex de fragmentació i un component baix de formes i decoracions. Es tracta de formes senzilles, recipients hemiesfèrics i subesfèrics, amb vasos globulars de vora diferenciada, vasos de parets cilíndriques i vasos amb perfils en S. L'anàlisi mètrica d'aquests recipients els caracteritza majoritàriament com a petits i mitjans, i són molt esporàdics els recipients amb un diàmetre superior a 30 cm. Un fet que també es constata en aquest conjunt és l'existència de forats de reparació en alguns fragments ceràmics decorats. Les decoracions presents es poden agrupar en decoracions senzilles i decoracions complexes. Les primeres es componen de motius impresos no cardials, incisoacanalats i decoracions plàstiques (cordons llisos). Les decoracions complexes combinen els motius incisoacanalats amb motius impresos i les decoracions plàstiques amb motius incisoacanalats o bé amb motius impresos (digitacions). Aquesta ornamentació se situa majoritàriament a la part superior del vas, sota la vora; els motius presenten una tendència horitzontal, i es documenta alguna sanefa horitzontal i també algun serrell vertical.

És també destacable el nombrós conjunt industrial lític (figura 6), l'anàlisi del qual mostra l'existència d'un elevat nombre d'elements laminars i d'un alt percentatge de peces retocades (220 útils). Tipològicament, i a grans trets, els útils que configuren més del 63% de la indústria retocada són els geomètrics (amb un 35,5%), les làmines retocades (amb un 22,3% i caracteritzades per retocs marginals continus i retocs parcials unilaterals) i els perforadors trepants (5,5%). També és present algun element foliaci. L'observació d'aquesta repartició ens mostra l'existència en el conjunt lític d'un molt elevat índex de geomètrics enfront de les altres categories. En els elements geomètrics dominen clarament els segments sobre els trapezis i triangles, i són també destacables els rectangles allargats (també anomenats *tranchants*). Tecnològicament, els segments i triangles han estat configurats mitjançant un retoc a doble bisell, mentre que els rectangles es realitzen amb un retoc abrupte.

D'altra banda, cal assenyalar també que en tot el conjunt lític trobat es constata una pràctica absència d'elements que reflecteixin els estadis inicials dels processos de talla, per la qual cosa podem dir que majoritàriament correspon a una fase final de la cadena operativa de producció lítica. Els processos de preparació inicial de la matèria s'haurien fet fora de la balma.

Tot aquest registre es complementa amb la troballa d'un exemplar d'indústria òssia, un punxó d'economia i dos objectes d'ornament sobre *dentalium*.

Respecte a la cronologia del sector holocènic de la balma de l'Auferi —tenint present que és en curs d'estudi—, tant les característiques de la indústria lítica (importància del component geomètric, presència de perforadors trepants, etc.), com les formes i decoracions d'alguns dels vasos ceràmics, ens porten a avançar una primera hipòtesi. Sembla força versemblant atribuir l'ocupació del sector III a la fase avançada del neolític antic, altrament dit, assignar-la al període epicardial-postcardial amb una cronologia calibrada de meitat del V mil·lenni. Ara bé, si fem cas d'al-

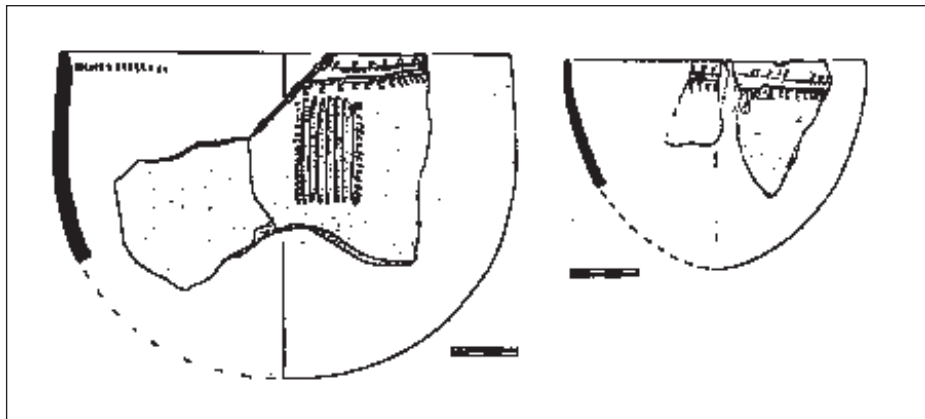

Figura 6. Balma de l'Auferí. Material ceràmic del sector III.

guns elements ceràmics, com ara els perfils en S i les impressions digitals, caldria potser assumir una cronologia més avançada de neolític recent final (segona meitat del IV mil·lenni cal. BC). L'anàlisi aprofundida que es du a terme del registre holocènic de l'Auferí esperem que ens pugui aportar una major precisió cronocultural de l'assentament.

VALORACIONS FINALS

Després d'haver acabat les dues fases de recerca arqueològica en aquest jaciment, es pot afirmar que la balma de l'Auferí es confirma com un dels jaciments importants del patrimoni arqueològic de les terres meridionals de Catalunya. El registre arqueològic documentat, molt destacable tant quantitativament com qualitativament, fa que l'Auferí hagi esdevingut un jaciment clau per entendre el poblament d'aquestes àrees pels darrers grups de caçadors recol·lectors i la seva transició cap a les primeres economies de producció.

Aquesta importància s'accentua davant el fet que per primera vegada s'ha localitzat estratigràficament en aquesta àrea del sud interior de Catalunya un conjunt arqueològic pertanyent a la prehistòria recent, conjunt estratificat la cultura material del qual permetrà resituar cronoculturalment molts dels materials d'altres jaciments d'aquestes àrees que provenen o d'excavacions antigues o de tallers de superfície (amb la problemàtica que aquests comporten).

La cultura material recuperada, tant la del nivell del pliocè final com la dels nivells holocènics, té un caire bastant excepcional i la seva anàlisi aprofundida de ben segur que permetrà la caracterització tecnocultural d'aquestes comunitats que vivien i explotaven aquest medi muntanyenc de la vall del Montsant.

BIBLIOGRAFIA

- ADSERIAS, M.; BARTROLÍ, R. (1990) *Memòria de la prospecció d'urgència realitzada a l'àrea de l'embassament de Margalef de Montsant, Ulldemolins i la Morera del Montsant (Priorat, Tarragona)*. Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya. [Inèdit.]
- ADSERIAS, M.; BARTROLÍ, R.; DOCE, R.; GAMARRA, A.; FARELL, D.; GARCÍA, S. (1993) *Balma de l'Auferí (Margalef de Montsant, Priorat)*. *Memòria de l'excavació arqueològica d'urgència de 1992*. Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya. [Inèdit.]
- BARTROLÍ, R.; ADSERIAS, M.; CEBRIÀ, A.; FARELL, D.; GAMARRA, A.; MIRÓ, J. M. (1994) *Informe de l'excavació arqueològica d'urgència de 1994 (2a fase) a la balma de l'Auferí (Margalef de Montsant, Priorat)*. Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya. Inèdit.
- BERGADÀ, M.; ADSERIAS, M. i FULLOLA, J. M. «Abric dels Colls (Margalef de Montsant, Priorat)». A: *Anuari d'intervencions arqueològiques a Catalunya 1990-1992*. Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya. [En premsa.]
- FULLOLA, J. M.; BARTROLÍ, R.; BERGADÀ, M.; DOCE, R.; GARCIA-ARGÜELLES, P.; NADAL, J.; RODÓN, T.; ADSERIAS, M.; CEBRIÀ, A. (1993) «Nuevas aportaciones al conocimiento del Paleolítico superior en las comarcas meridionales y occidentales de Cataluña». A: FUMANAL i BERNABEU (ed.) *Estudios sobre Cuaternario*. Universitat de València, p. 239-247.